

redakcja naukowa:
Monika Florczak-Wątor
Andrzej Grabowski

ARGUMENTY I ROZUMOWANIA PRAWNICZE W KONSTYTUCYJNYM PAŃSTWIE PRAWA

KOMENTARZ

Michał Araszkiewicz · Marcin Biskupski · Aleksandra Dębowska
Monika Florczak-Wątor · Filip Gołba · Andrzej Grabowski
Justyna Holoher · Dominika Kowalska · Jakub Kret
Marcin Krzemiński · Zuzanna Krzykańska · Barbara Krzyżewska
Magdalena Łatacz · Rafał Michałczak · Magdalena Michalska
Maciej Pach · Oskar Pogorzelski · Kaja Ptak

gościnnie: Manuel Atienza

PRAWO
KONSTYTUCJA
ARGUMENTACJA

Argumenty i rozumowania prawnicze
w konstytucyjnym państwie prawa

Komentarz

PRAWO
KONSTYTUCJA
ARGUMENTACJA

SERIA POD REDAKCJĄ
TOMASZA GIZBERT-STUDNICKIEGO
I PIOTRA TULEI

REDAKCJA NAUKOWA:
MONIKA FLORCZAK-WĄTOR • ANDRZEJ GRABOWSKI

Argumenty i rozumowania prawnicze w konstytucyjnym państwie prawa Komentarz

---

Michał Araszkiewicz • Marcin Biskupski • Aleksandra Dębowska
Monika Florczak-Wątor • Filip Gołba • Andrzej Grabowski
Justyna Holocher • Dominika Kowalska • Jakub Kret
Marcin Krzemiński • Zuzanna Krzykalska • Barbara Krzyżewska
Magdalena Latacz • Rafał Michalczak • Magdalena Michalska
Maciej Pach • Oskar Pogorzelski • Kaja Ptak

gościnnie: Manuel Atienza

Kraków 2021

© Copyright by Monika Florczak-Wątor & Andrzej Grabowski , Kraków 2021

Recenzent

prof. zw. dr hab. Tomasz Gizbert-Studnicki

Redakcja

Ewa Dąbrowska

Projekt okładki

dr hab. Grzegorz Kuca, prof. UJ

ISBN 978-83-8138-336-3 [druk]

ISBN 978-83-8138-337-0 [online, pdf]

<https://doi.org/10.12797/9788381383370>

Projekt został sfinansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych na podstawie decyzji numer DEC-2015/17/B/HS5/00457

Stan prawny: 1 lipca 2020 r.

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków

tel./faks: 12 431-27-43, 12 421-13-87

e-mail: akademicka@akademicka.pl

Księgarnia internetowa: <https://akademicka.pl>

Spis treści

Przedmowa (<i>M. Florczak-Wątor, A. Grabowski</i>)	9
Wykaz skrótów	11
Wprowadzenie (<i>A. Grabowski</i>).....	23
Teoria konstytucyjnego państwa prawa a topiczny model argumentacji prawniczej (<i>J. Holocher</i>)	30
Aksjologia Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej (<i>M. Florczak-Wątor</i>).....	61
Rozumowania prawnicze i schematy argumentacyjne w sądowym stosowaniu prawa (<i>M. Araszkiewicz</i>)	90
KOMENTARZ do argumentów i toposów prawniczych (<i>M. Araszkiewicz, M. Biskupski, A. Dębowska, M. Florczak-Wątor, F. Gołba, A. Grabowski, J. Holocher, D. Kowalska, J. Kret, M. Krzemiński, Z. Krzykalska, B. Krzyżewska, M. Latacz, R. Michalczak, M. Michalska, M. Pach, O. Pogorzelski, K. Ptak</i>).....	157
Wstęp (<i>A. Grabowski</i>)	159
1. <i>Ius est ars boni et aequi</i>	168
2. Zasada dobra wspólnego.....	183
3. Zasada demokratycznego państwa prawnego	196
4. Zasada ochrony zaufania do państwa i stanowionego przez nie prawa	224
5. Zasada ochrony praw słuszenie nabytych.....	239
6. Zasada pewności prawa.....	249
7. <i>Lex non obligat nisi promulgata</i>	263
8. <i>Lex retro non agit</i>	274

9. <i>Ignorantia iuris nocet</i>	286
10. <i>Clara non sunt interpretanda</i>	301
11. Argument ze sprawiedliwości społecznej.....	316
12. Argument ze zmian społecznych	327
13. Nakaz wykładni prawa zgodnie z zasadami prawnymi.....	342
14. Argument z odwołania się do wartości pozaprawnych	363
15. Zasada słuszności.....	381
16. <i>Summum ius summa iniuria</i>	396
17. <i>Ex iniuria non oritur ius</i>	408
18. <i>Lex iniustissima non est lex</i>	417
19. Prawo nie powinno ustępować przed naruszeniem prawa.....	439
20. Założenie racjonalnego prawodawcy	453
21. Nakaz respektowania dyrektyw techniki prawodawczej w procesie interpretacji	467
22. Nakaz uwzględniania definicji legalnych	480
23. Nakaz określoności przepisów prawa.....	491
24. Argument z typu przepisów prawa	500
25. Zakazy wykładni synonimicznej i homonimicznej.....	510
26. <i>Lege non distinguente nec nostrum est distinguere</i>	527
27. Argument z języka powszechnego	534
28. Nakaz stosowania reguł syntaktycznych języka ogólnego (powszechnego).....	547
29. Zakaz wykładni <i>per non est</i>	556
30. Argument <i>a rubrica</i>	564
31. Argument systemowy.....	576
32. Argument z unikania sprzeczności.....	588
33. Dyrektywa wykładni holistycznej.....	596
34. Argument z woli historycznego prawodawcy	612
35. Argument z <i>ratio legis</i>	623
36. Argument teleologiczny (celowościowy).....	635
37. Wnioskowanie z celu na środki	650
38. Argument z natury rzeczy	661

39. <i>Impossibilium nulla obligatio</i>	675
40. Argument <i>ad absurdum</i>	688
41. Nakaz respektowania zasady derogacji wyraźnej	700
42. <i>Lex superior derogat legi inferiori</i>	707
43. <i>Lex specialis derogat legi generali</i>	719
44. <i>Lex posterior derogat legi priori</i>	726
45. <i>Lex posterior generalis non derogat legi priori speciali</i>	740
46. Zasada legalizmu	751
47. Zakaz wykładni prawotwórczej	765
48. Zakaz wykładni rozszerzającej/zwężającej	778
49. <i>Exceptiones non sunt extendendae</i>	787
50. Argument <i>a contrario</i>	796
51. Nakaz pierwszeństwa wykładni językowej	804
52. Argument <i>ab exemplo</i>	826
53. Argument z poglądu dominującego	840
54. Nakaz wykładni prawa w zgodzie z konstytucją	849
55. Domniemanie konstytucyjności ustawy	861
56. Argument ze spójności	878
57. Nakaz respektowania hierarchii źródeł prawa	895
58. Nakaz (zasada) interpretacji prawa zgodnie z prawem międzynarodowym	910
59. Nakaz prounijnej wykładni prawa krajowego	922
60. Argument prawnoporównawczy	934
61. Zasada podziału władzy	951
62. Zasada godności człowieka jako źródła wolności i praw	967
63. Zasada proporcjonalności	986
64. Zakaz naruszania istoty konstytucyjnych wolności i praw	1001
65. Zakaz nadmiernej ingerencji w sferę praw człowieka	1013
66. Argument <i>a fortiori</i>	1028
67. Zasada równości	1038
68. Argument z analogii	1052
69. <i>Ubi eadem legis ratio, ibi eadem legis dispositio</i>	1072

70. Zakaz wykładni prowadzącej do luk	1080
71. <i>Nullum crimen, nulla poena sine lege</i>	1094
72. <i>Cogitationis poenam nemo patitur</i>	1113
73. Domniemanie niewinności.....	1120
74. <i>In dubio pro reo</i>	1133
75. Domniemanie i ochrona dobrej wiary.....	1147
76. Sama możliwość wątpliwości nie powinna mieć rozstrzygającego znaczenia ...	1163
77. <i>Ei incumbit probatio qui dicit, non ei qui negat</i>	1178
78. Argument z faktów notoryjnych	1191
79. <i>Audiat et altera pars</i>	1199
80. <i>Nemo (est) iudex in causa sua</i>	1214
81. <i>Iura novit curia</i>	1234
82. Zasada powagi rzeczy osądzonej (<i>res iudicata</i>)	1247
83. <i>Ius publicum privatorum pactis mutari non potest</i>	1261
84. <i>Ne eat iudex ultra petita partium</i>	1270
85. Zakaz <i>reformationis in peius</i>	1283
86. <i>Pacta sunt servanda</i>	1293
87. <i>Rebus sic stantibus</i>	1308
88. Zakaz nadużycia prawa.....	1324
89. <i>Nulla iniuria est, quae in volentem fiat</i>	1342
90. <i>Nemo plus iuris ad alium transferre potest quam ipse habet</i>	1356
91. <i>Nullum tributum sine lege</i>	1364
 Dekalog dobrego argumentatora (<i>M. Atienza</i>)	 1373
Autorzy	1377
Contents	1381
Summary (<i>F. Gołba</i>).....	1385

38. Argument z natury rzeczy

[1. FORMUŁY ALTERNATYWNE I POKREWNE] Argument z istoty/natury instytucji; Argument z istoty rzeczy/prawa; Argument z natury/właściwości stosunku prawnego.

[2. ISTOTA] Prawniczy argument z natury rzeczy (niem. *Natur der Sache*) należy do dorobku niemieckiej myśli filozoficznej. Koncepcja natury rzeczy stanowi próbę odpowiedzi na pytanie o ontologiczne umocowanie prawa w rzeczywistości społecznej (Garrn 1982: 60). Istota tego argumentu leży w założeniu, że w rzeczywistości społecznej tkwi wzorzec dla prawa (zob. Gizbert-Studnicki, Dyrda, Grabowski 2016: 41–43); że instytucje społeczne mają swoją istotę, właściwą funkcję, czy „naturę”, która wyznacza prawodawcy margines swobody kształtowania regulacji prawnej danej instytucji, a interpretatorowi pomaga najtrafniej odczytać znaczenie konstytuujących ją przepisów prawa. Problem polega na tym, że nie ma jednolitej definicji „natury rzeczy”, a pojawiające się w literaturze ujęcia jedynie metaforycznie i nieprecyzyjnie (Gizbert-Studnicki 1981: 147) wyrażają na ogół myśl, że natura rzeczy – jako z jednej strony będąca częścią rzeczywistości, a z drugiej mająca normatywny charakter – stanowi łącznik między bytem a powinnością lub sferą wartości (Radbruch 1964: 5). Gustav Radbruch określa naturę rzeczy jako „sens stosunków społecznych” (*Lebensverhältnisse*); sens rozumiany jest tu jako „powinność urzeczywistniona w bycie, wartość ujawniająca się w rzeczywistości” (Radbruch 1960: 33). Z kolei Werner Maihofer określa naturę rzeczy jako „most pomiędzy bytem i powinnością”, a Günter Stratenwerth jako „ontyczne dane, które się z określonego punktu widzenia wyróżniają jako istotne” (Kaufmann 1982: 45).

Założenia teoretycznoprawne i siła omawianego argumentu różnią się w ramach poszczególnych koncepcji. Koncepcje pozytywistyczne za punkt wyjścia przyjmują kryteria obowiązywania prawa, przy czym ewentualna niezgodność regulacji z naturą instytucji społecznej może uzasadniać negatywną ocenę obowiązujących norm. Z kolei koncepcje prawnonaturalne postulują ponadpozytywny charakter natury rzeczy, czyli uchylanie obowiązywania przepisów ustawowych niezgodnych z naturą rzeczy (Gizbert-Studnicki 1981: 143, 145–154).

[3. UZASADNIENIE] W przepisach prawa obowiązującego występują liczne sformułowania sugerujące odniesienie do istoty bądź natury rzeczy. Jako przykłady wskazać można pojęcia: „istota wolności i praw” (art. 31 ust. 3 KRP), „istota prawa własności” (art. 64 ust. 3 KRP), „właściwość czynności prawnej” (art. 96 § 1 kc), „właściwość (natura) stosunku prawnego” (art. 353¹ kc i art. 2 ksh). Trudno jednak sformułować na tej podstawie pogląd o jakiegoś rodzaju esencjalistycznym podejściu ustawodawcy do instytucji prawnych, a ustalenie takiego podejścia wśród sędziów, praktyków czy akademików badających prawo obowiązujące wymagałoby przeprowadzenia badań empirycznych dotyczących rzeczywistych motywów rozstrzygnięcia i rozumienia leżącej u ich podstaw „natury rzeczy”. Ale bez wątpienia prawniczy argument z natury/istoty rzeczy nie znajduje wyrażnej, jednoznacznej podstawy w przepisach prawa, zaś jego sens normatywny dobrze oddają wskazane formuły pokrewne, traktowane często w doktrynie i w orzecznictwie jako synonimy. Argument z natury rzeczy jest więc argumentem prawniczym – jego źródło stanowi nauka prawa.

W polskiej myśli teoretycznoprawnej omawianemu toposowi nie poświęca się tyle uwagi, co w nauce niemieckiej (por. Gizbert-Studnicki 1981; Gizbert-Studnicki, Dyrda, Grabowski 2016: 41–70). Podobnie w procesie stosowania prawa „naturę instytucji” przywoływyuje się rzadko, co więcej – bez pełnej świadomości metodologicznej (por. pkt 5). Przywołując ten argument, nie dokonuje się ścisłego rozgraniczania między naturą rzeczy – odnoszoną do faktów, zdarzeń czy okoliczności – a naturą rzeczy odniesioną do instytucji prawnych, co uzasadniałoby mówienie z jednej strony o „naturze rzeczy”, a z drugiej – o „istocie instytucji/stosunku prawnego”. Spotykane w orzecznictwie sformułowania są zróżnicowane – sędziowie mówią o: „naturze stosunku prawnego” (wyroki SN: z 23.11.2016, II PK 311/15; z 12.12.2017, I UK 26/17), „naturze rzeczy wyznaczającej okoliczności mogące mieć wpływ na przebieg sprawy” (postanowienie SN z 11.01.2017, IV CSK 792/15), „naturze prawnej danej instytucji” (uchwała SN z 9.11.2017, III CZP 43/17), „naturze sprawy cywilnej” (postanowienie SN z 9.03.2017, II UZ 81/16), „naturze regulacji” czy „charakterze normowanej instytucji” (postanowienie TK z 11.12.2002, SK 17/02), „naturze konstytucyjnej” (postanowienia TK: z 17.07.2003, K 13/02; z 20.03.2013, P 35/11), „ustrojowym charakterze instytucji (konstrukcji)” (postanowienie TK z 11.12.2002, SK 17/02; wyroki TK z 8.05.2012, K 7/10; z 10.02.2015, SK 50/13).

Każde z tych określeń, używanych często zamiennie, oznacza odwołanie się do „natury rzeczy” instytucji bądź zjawiska, rozumianej jako ich charakter, właściwość, sens czy cel. Z kolei w literaturze dogmatycznoprawnej „natura/właściwość stosunku prawnego” rozumiana jest jako zespół charakterystycznych cech modelu danego stosunku prawnego, które służyć może uzasadnieniu intuicji przekroczenia granic

słuszności kontraktowej (Olejniczak 2014: 48). Ponadto natura stosunku prawnego bywa ujmowana bądź normatywnie, jako „dyrektywa przestrzegania zasadniczych znamion stosunku zobowiązaniowego, czyli tych jego części składowych, których istnienie decyduje o istocie tworzonego węzła prawnego” (Wiśniewski 2018: 42), bądź wężej, jako znamiona decydujące o przynależności stosunku do danej kategorii umów nazwanych (Wiśniewski 2018: 42; Osajda 2017: 51). Dookreślenie rozumienia tych ograniczeń dokonuje się w orzecznictwie (zob. uchwały(7) SN: z 22.05.1991, III CZP 15/91; z 28.05.1992, III AZP 4/92; uchwała SN z 15.02.1996, III CZP 5/96).

Argument z natury rzeczy można uzasadniać, odwołując się do różnych i często rozbieżnych koncepcji filozoficznych (Gizbert-Studnicki 1981: 133). Wybór konkretnej koncepcji natury rzeczy zależy zatem od przyjęcia określonego paradygmatu teoretycznego. We współczesnej niemieckiej filozofii prawa koncepcja „natury rzeczy” rozwinięta została m.in. przez Radbrucha. Doktryna prawnicza oraz orzecznictwo nie odwołują się jednak wprost do żadnej z tych koncepcji, nawiązują natomiast do ogólnej (często intuicyjnej) formuły utożsamianej z przyjętą i powszechnie akceptowaną w kulturze prawnej „swoistością” instytucji i stosunków prawnych. Co więcej, w procesie stosowania prawa pojęcie natury rzeczy może być rozumiane rozmaicie, w zależności od instytucji i stosunków prawnych. Natura rzeczy jest ustalana w oparciu o brzmienie przepisów, ich interpretację, wartości, które mają one realizować, oraz ich możliwe i realne powiązania (Jacyszyn, Krześ, Marszałkowska-Krześ 2001: 11). Znaczenie mają także funkcja i historia danej instytucji. Odwołania do natury rzeczy wydają się związane przede wszystkim z wykładnią funkcjonalną. Zatem uzasadnienia – zarówno analitycznego, jak i aksjologicznego – argumentu z natury rzeczy należy poszukiwać w akceptowanym sensie i celu poszczególnych rozwiązań normatywnych, wyznaczanych przez prawniczą intuicję i znajomość rzeczywistości społecznej. Uzasadnienie to można zatem określić jako intuicyjny (naiwny) esencjalizm co do natury instytucji prawnych i społecznych. Co więcej, również w dziedzinie filozofii i teorii prawa pojęć istoty, natury czy esencji nie zawsze używa się konsekwentnie, a ich dokładne rozumienie wymaga pogłębionej analizy (por. Gizbert-Studnicki, Dyrda, Grabowski 2016: 44n).

Uzasadnienia stosowania omawianego toposu prawniczego dostarcza także Konstytucja RP, która z racji swej doniosłości w polskim systemie prawa odgrywa szczególną rolę w kwestii wyznaczania funkcji i charakteru instytucji prawnych oraz ich prawidłowej interpretacji. Można więc mówić o konstytucyjnym uzasadnieniu argumentu z natury rzeczy w takim zakresie, w jakim Konstytucja wyznacza sens i istotę poszczególnych instytucji, praw i wolności. Nie ma ono charakteru ogólnego, uniwersalnego, ważnego dla wszystkich instytucji prawnych. Normy konstytucyjne uzasadniają ten argument każdorazowo poprzez odwołanie się do

istoty danego prawa czy instytucji prawnej, niemniej istoty tej często nie przesądzając, pozostawiając to do rozstrzygnięcia prawodawcy i orzecznictwu. Zakaz naruszania istoty konstytucyjnych praw zawarty w art. 31 ust. 3 Konstytucji RP nie odnosi się do istoty praw pojmowanych jako pewna całość, ale do każdego z osobna (Szydło 2016: 870; →64). W nauce prawa konstytucyjnego wskazuje się, że istota danego prawa lub danej wolności może być ujmowana albo subiektywnie, albo absolutnie. W ujęciu subiektywnym trzeba ustalić, czy zachowane jest „minimum treści określonego konstytucyjnego prawa lub wolności – traktowane z perspektywy indywidualistycznej – jako istota tego prawa lub wolności” (Szydło 2016: 808). Pomija się w tym ujęciu ocenę, czy zachowano istotę danej wolności bądź prawa w perspektywie szerszej niż jednostkowa, np. całego społeczeństwa (Szydło 2016: 808). W ujęciu absolutnym natomiast przyjmuje się, że dla każdego konstytucyjnego prawa i wolności konstytucyjnej można *in abstracto* wskazać zakres treści stanowiących ich istotę, określane jako ich nienaruszalny „rdzeń” bądź „jądro” (Szydło 2016: 813). Ponadto wyróżnia się jeszcze stanowisko relatywistyczne, nie dostarcza ono jednak żadnej materialnej definicji istoty wolności i praw, zakładając, że dopiero po prawidłowym zastosowaniu zasady proporcjonalności można uznać, że pozostała po wprowadzeniu ograniczenia treść stanowi istotę prawa lub wolności (Szydło 2016: 811).

[4. RODOWÓD I EWOLUCJA] Pojęcie natury rzeczy znane jest filozofii od starożytności. Rzymska jurysprudence stosowała termin *rerum natura*, w średniowieczu występujący np. w pracach św. Tomasza z Akwinu. W czasach nowożytnych z pojęcia natury rzeczy korzystali m.in. Jean Bodin, Giambattista Vico i Monteskiusz. W XIX w. odgrywało ono istotną rolę w filozofii prawa G.W.F. Hegla oraz szkoły historycznej Friedricha Carla von Savigny’ego. Dziewiętnastowieczny pandektysta Heinrich Dernburg definiował naturę rzeczy jako „porządek tkwiący w rzeczy” i „miarę i porządek stosunków życiowych” (Dernburg 1892: 87; por. Radbruch 1960: 8), do których prawnik miał odwoływać się pomocniczo przy interpretacji prawa pozytywnego. W myśli Dernburga prawa wynikające z natury rzeczy – opierające się na „wnioskach wyciągniętych z natury człowieka – nie nadają się do stosowania bezpośrednio” (Dernburg 1892: 87). Koncepcję tę odniósł też Adolf Reinach do instytucji prawnych – według niego naturą rzeczy jest konieczna i aprioryczna struktura pojęć prawnych, istniejących uprzednio i niezależnie wobec prawa obowiązującego (Reinach 1913).

Dociekania na temat natury rzeczy zostały na nowo podjęte przez niemiecką filozofię i teorię prawa po II wojnie światowej, w obliczu bezradności pozytywistycznej jurysprudence wobec sankcjonowania przez prawo pozytywne oczywistej

niesprawiedliwości. Przede wszystkim rozwijana była koncepcja Gustava Radbrucha, sformułowana w jego wczesnych, pozytywistycznych tekstach w nawiązaniu początkowo do założeń badeńskiej szkoły neokantyzmu. Arthur Kaufmann, Helmut Coing, a później Heinrich Henkel wzbogacili tę koncepcję o nowe elementy. Hans Welzel, niemiecki profesor prawa karnego i filozof prawa, widział w koncepcji natury rzeczy ochronę przed wszechwładzą ustawodawcy i sprowadzeniem prawa do stosunków siły. Nawiązywał przy tym do myśli oświeceniowej, przede wszystkim Immanuela Kanta. Wydaje się, że poznawanie ewoluującej istoty stosunków społecznych jako działanie czysto intelektualne i oparte na wiedzy miało gwarantować podmiotowość niesprowadzalnej jedynie do obiektu działań politycznych jednostki, czemu prawo pozytywne i jursprudencja miały służyć.

Werner Maihofer uważał naturę rzeczy nie tylko za wskazówkę interpretacyjną dla jursprudencji czy granicę swobody ustawodawcy, lecz także za niezależne, ponadustawowe źródło prawa, wyznacznik materialnej sprawiedliwości, z którego wynikają bezpośrednio normy stosowane w obrocie. Zarówno Maihofer, jak i inni filozofowie prawa proponowali charakterystykę natury rzeczy jako logicznej struktury faktycznie istniejącej w rzeczach. Maihofer używał do tego kategorii heideggerowskich, ale jaśniej określił ją Ottmar Ballweg – jako „obiektywnie postrzegalną faktyczno-logiczną strukturę rzeczywistości” (Ballweg 1960: 64; por. Dreier 1963: 18; Gizbert-Studnicki 1981: 142; Mayer-Maly 1961: 133). Dociekania te miały wzmocnić siłę argumentu z natury rzeczy oraz przyczynić się do wyjaśnienia zagadnień ontologiczno-prawnych. Wyniki tych starań pozostają jednak skromne i budzą wiele filozoficznych i teoretycznych wątpliwości. Wydaje się zatem, że „natura rzeczy” w tych koncepcjach odgrywa głównie rolę figury argumentacyjnej.

Bardziej pogłębioną koncepcję natury rzeczy zaproponował Kaufmann, starając się znaleźć drogę pośrednią między koncepcjami Radbrucha i Maihofera, porównując przy tym myślenie przez pryzmat natury rzeczy ze scholastyczną *analogia entis* (analogią bytu). *Analogia entis* w średniowiecznej filozofii i teologii wyrażała myśl, że w stworzonym przez Boga świecie uchwycona jest – analogicznie – natura samego Boga. Myślenie w kategoriach natury rzeczy ma być zatem według Kaufmanna przedlogicznym sposobem rozumowania, który polega na ciągłym porównywaniu stanów rzeczy i „modelujących” je norm prawnych tak, by uzyskać rezultat w postaci odpowiedniości (analogii) między nimi. Ten proces uważa Kaufmann za konieczny dla każdorazowego aktu stosowania prawa (Kaufmann 1982: 18n). Podobnie o procesie wnioskowania z natury rzeczy myślał Günter Stratenwerth, w ramach teorii hermeneutyki prawniczej (Kaufmann 1982: 45n; Mayer-Maly 1961: 133). Ukierunkowanie myślenia na naturę rzeczy miało służyć przewyżczeniu luk, nieostrości czy sprzeczności w prawie. Kierowanie się przy interpretacji prawa

wywodzonymi z prawa wartościami pozwalało ustalić odpowiednie i aksjologicznie spójne konsekwencje prawne norm. Stratenwerth podkreśla przy tym wagę „natury rzeczy” jako prawniczego toposu, negując równocześnie jej przydatność do wyjaśnienia ontologii systemu prawa (Mayer-Maly 1961: 134).

Trudno mówić o ewolucji pojęcia natury rzeczy, gdyż jej kolejne filozoficzne koncepcje nie stanowiły efektu linearnego rozwoju jednej myśli teoretyczno-prawnej, lecz raczej posługiwały się terminem „natura rzeczy” dla zobrazowania różnych wyobrażeń na temat struktury rzeczywistości społecznej i jej relacji do prawa stanowionego (przy rozmaitych dodatkowych założeniach i w różnych paradygmatach filozoficznoprawnych). Fundamentalna różnica między znaczeniami „natury rzeczy” jako toposu prawniczego, czyli figury argumentacyjnej stosowanej w trakcie interpretacji prawniczej, a „natury rzeczy” jako istniejącej w świecie normatywnej struktury rzeczywistości doprowadziła nawet do sformułowania postulatu całkowitego wyeliminowania tego pojęcia z dyskursu teorii prawa (Müller 1997: 104; Anter 2004: 281).

W historii prawa polskiego pojęcie natury rzeczy zostało użyte w art. 311 rozporządzenia Prezydenta RP z dnia 27 października 1932 r. – Prawo o sądowym postępowaniu egzekucyjnym (Dz. U. RP z 1932 r. Nr 93, poz. 803), stanowiącym: „Jeżeli w samym tytule egzekucyjnym nie postanowiono, że w razie niewykonania przez dłużnika w terminie mu zakreślonym czynności, którą z natury rzeczy może wykonać także inna osoba, wierzyciel będzie upoważniony do wykonania tej czynności na koszt dłużnika [...]”. Po scaleniu prawa egzekucyjnego z kodeksem postępowania cywilnego regulacja ta – z zachowaniem odwołania do natury rzeczy – funkcjonowała jako przepis art. 836 ówczesnego kodeksu postępowania cywilnego od 1 stycznia 1933 r. aż do 1 stycznia 1965 r. (szerzej zob. Konarska 2016: 114n).

[5. PRZYKŁADY ZASTOSOWANIA] Argument z natury rzeczy stosuje się w wielu dziedzinach prawa. Pojawia się w orzecznictwie zarówno sądów niższych, jak i wyższych instancji, a także w judykatach TK. Wspólną cechą orzeczeń, w których powołuje się formułę podstawową oraz formuły pokrewne tego toposu, jest brak odniesienia do konkretnej koncepcji filozoficznej. Sądowe rozumienie owego argumentu odwołuje się zasadniczo do intuicji prawniczych oraz treści obowiązującego prawa. W większości orzeczeń rola tego argumentu sprowadza się do kompensacji braków definicyjnych tekstu prawnego. Jego moc argumentacyjną wiąże się z odwołaniem się do czegoś absolutnie najważniejszego, pierwotnego, nierzadko oczywistego w instytucjach prawnych.

W wyroku z 25.05.1999, SK 9/98, TK powiązał istotę prawa własności z naturą tego prawa, jednocześnie ogólnie wyjaśniając, czym jest istota praw i wolności. Jak

wskazał: „koncepcja istoty praw i wolności opiera się na założeniu, że w ramach każdego konkretnego prawa i wolności można wyodrębnić pewne elementy podstawowe (rdzeń, jądro), bez których takie prawo czy wolność w ogóle nie będzie mogła istnieć, oraz pewne elementy dodatkowe (otoczkę), które mogą być ujmowane i modyfikowane w różny sposób bez zniszczenia tożsamości danego prawa czy wolności”. Z natury rzeczy ingerencję w istotę prawa własności stanowi wywłaszczenie, ponieważ oznacza całkowite pozbawienie tego prawa, dlatego musi znajdować odrębną podstawę konstytucyjną i jest dopuszczalne tylko za słusznym odszkodowaniem (art. 21 ust. 2 KRP). Natomiast ustanawianie różnego rodzaju służebności to wprowadzie ingerencja w prawo własności, ale skoro nie przekreśla istoty tego prawa, może do niego dochodzić w drodze ustawy zwykłej. Trybunał podkreślił jednak, że – zgodnie z zasadą proporcjonalności (→63) – ograniczenie praw i wolności może nastąpić wyłącznie wówczas, gdy jest konieczne w danej sytuacji (→64).

W postanowieniu z 16.10.2014, III CSK 301/13, SN powołał się na naturę rzeczy, ustalając, kto może być, zgodnie z art. 956 kc, świadkiem przy sporządzeniu testamentu. W uzasadnieniu stwierdził, że przesłanki bezwzględnej niezdolności do bycia świadkiem wymienione w tym przepisie z natury rzeczy nie mogą mieć zastosowania do osób prawnych. Z kolei w wyroku z 12.04.2018, II CNP 37/17, dokonując wykładni prawa, SN użył zarówno argumentu z istoty, jak i argumentu z natury rzeczy w odniesieniu do wykładni prawa. Stwierdził, że treść orzeczenia zależy też od rezultatów wykładni, które mogą być różne, w zależności od jej przedmiotu, metod oraz dokonującego jej podmiotu. Z istoty wykładni wynika więc wielość interpretacji, a sam fakt wykładni z natury rzeczy nacechowany jest subiektywizmem.

W wyroku z 24.01.2018, III KK 253/17, SN analizował zagadnienie czynnej napaści. Powołując się na poglądy doktryny prawa, wskazał, że istota czynnej napaści wyraża się w podjęciu gwałtownego działania, w analizowanej sprawie będącego przejawem agresji wobec funkcjonariusza lub osoby przybranej mu do pomocy. Czynności tej zdaniem SN nie da się zrealizować przez zaniechanie, ponieważ jakakolwiek postać agresji biernej nie może – niejako z natury rzeczy – stanowić napaści czynnej. Nie jest zatem również czynną napaścią stawianie biernego oporu.

W postanowieniu z 14.03.2018, II CSK 278/17, „natura rzeczy” posłużyła SN do rozróżnienia zarzutów ze zobowiązania wekslowego od zarzutów wynikających ze stosunku podstawowego. „Powód, na rzecz którego wydano nakaz zapłaty na podstawie weksla, w postępowaniu po wniesieniu zarzutów, podważających jedynie ważność zobowiązania wekslowego, nie może wystąpić z roszczeniem ze stosunku podstawowego. Jednak podniesienie przez pozwanego zarzutów opartych

na stosunku pozawekslowym (art. 16 prawa wekslowego) zobowiązuje powoda do złożenia oświadczenia w tym przedmiocie (art. 210 § 2 kpc). Oświadczenie to z natury rzeczy powinno polegać na przytoczeniu okoliczności faktycznych dotyczących stosunku podstawowego i uzasadniających w związku z odpowiednimi przepisami prawa cywilnego roszczenie cywilnoprawne z tego stosunku”.

Z kolei w postanowieniu z 25.02.2002, K 23/03, TK analizował naturę postępowania w sprawie kontroli konstytucyjności prawa w kontekście dopuszczalności interwencji ubocznej oraz odpowiedniego stosowania przepisów kpc w sprawach nieuregulowanych w ustawie. Wskazał, że stosowanie przepisów kpc może polegać na ich zastosowaniu wprost, na zastosowaniu z modyfikacjami wynikającymi z odrębności postępowania przed TK lub na odmowie ich zastosowania. Niedopuszczalność odpowiedniego stosowania przepisów kpc zachodzi wówczas, gdy sprawa uregulowana jest wyczerpująco w ustawie o TK lub gdy stosowanie przepisów kpc nie da się pogodzić ze specyfiką postępowania przed TK. Trybunał podkreślił, że instytucja interwencji ubocznej, uregulowana w kpc, zakłada „występowanie w postępowaniu (procesowym) konfliktu interesów stron procesu, a nadto okoliczności, iż rozstrzygnięcie sądowe ma nastąpić na korzyść «jednej ze stron»” (postanowienie TK z 22.10.2003, P 21/02). W konsekwencji „odpowiednie”, a zatem uwzględniające odmienną funkcję i naturę postępowania przed TK, stosowanie instytucji przewidzianych w kpc nie może pominąć braku w tym postępowaniu zasadniczych atrybutów procesu cywilnego: jego kontradiktoryjności, tj. konfliktu interesów stron procesu, i „naturalnego” dla sporów cywilnych rozstrzygania na korzyść jednej ze stron. W ten sposób TK doszedł do wniosku, że instytucja interwencji ubocznej nie odpowiada naturze postępowania dotyczącego kontroli konstytucyjności prawa.

Do natury rzeczy odwołał się także SN w uchwale(7) z 15.05.2014, III CZP 88/13. Posłużyła ona do wyjaśnienia istoty pokrzywdzenia jako przesłanki zaskarżenia orzeczenia. Sąd Najwyższy uznał, że pokrzywdzenie utożsamiane z interesem prawnym w zaskarżeniu stanowi przesłankę dopuszczalności środków zaskarżenia, a wynika to z samej natury rzeczy i podstawowej idei leżącej u podstaw tej instytucji prawnej. Zwrócił równocześnie uwagę na trudności związane ze zdefiniowaniem „pokrzywdzenia orzeczeniem (*gravamen*)”, wynikające z jego natury oraz konieczności uwzględniania z osobna w każdej sprawie sytuacji prawnych powstałych dla stron po wydaniu orzeczenia. Ostatecznie przyjął, że *gravamen* występuje wtedy, gdy istnieje niesłuszna i niekorzystna dla skarżącego różnica między jego żądaniem a zaskarżeniem orzeczenia albo gdy orzeczenie nie daje skarżącemu tych korzyści prawnych, jakich mógłby oczekiwać, gdyby było ono prawidłowe.

Również w orzecznictwie sądów i trybunałów międzynarodowych i europejskich można znaleźć odwołania do omawianego toposu. Przykładowo TSUE w wyroku

z 3.09.2008, C-402/05 P, C-415/05, badając właściwość rzeczową do kontrolowania zgodności z prawem niektórych aktów wydanych w związku z wykonywaniem rezolucji Rady Bezpieczeństwa, oparł swoją argumentację na analogii i odwołaniu do natury rzeczy. W wyroku argumentowano: „należy stwierdzić, [...] że istnieje zasadnicza różnica między naturą aktów, których dotyczyły te decyzje i w stosunku do których ten sąd uznał, że nie jest niewłaściwy do kontrolowania ich zgodności z EKPC, a naturą innych aktów, wobec których jego właściwość jest niepodważalna”. Przytoczony argument z natury rzeczy podniesiony był wcześniej przez ETPC, którą to argumentację TSUE podzielił.

Natomiast sam ETPC w wyroku z 17.02.2009 w sprawie *Jałowiecki przeciwko Polsce*, 34030/07, rozstrzygając o zgodności postępowania lustracyjnego z prawem, odwołał się do natury postępowań lustracyjnych zrekonstruowanej na podstawie charakteru owej instytucji w różnych systemach prawnych i politycznych. Decydując o tym, czy istnieje stały interes publiczny w ograniczaniu dostępu do materiałów uznanych za poufne w czasach poprzednich reżimów politycznych, ETPC zauważył, że „postępowania lustracyjne są ze swej natury ukierunkowane na ustalenie stanu faktycznego z czasów komunizmu i nie są bezpośrednio związane z obecnym funkcjonowaniem i operacjami służb bezpieczeństwa”, a środki lustracyjne „mają ze swej natury charakter tymczasowy i konieczność kontynuowania takich postępowań zmniejsza się wraz z upływem czasu”, przywołując też w tym zakresie wyrok ETPC z 24.06.2008 w sprawie *Adamsons przeciwko Łotwie*, 3669/03.

[6. CHARAKTERYSTYKA] Natura rzeczy i sam argument z natury rzeczy są przedmiotem rozmaitych rozważań teoretyczno- i filozoficznoprawnych za sprawą ich filozoficznego pochodzenia. W doktrynie i orzecznictwie nabierają one charakteru dogmatycznoprawnego. Wiąże się je z instytucjami prawnymi (zob. postanowienia SN: z 26.11.2009, I CZ 75/09; z 5.10.2005, II CZ 84/05; z 27.05.2015, II CZ 20/15), jak również z okolicznościami o charakterze faktycznym, w tym fizycznym i społecznym (zob. wyroki SN: z 25.09.2017, II KK 146/17; z 21.06.2016, I UK 236/15; z 23.11.2016, II PK 311/15; postanowienie SN z 30.05.2017, IV KK 164/17). „Natura rzeczy” wyznacza stopień prawdopodobieństwa czy pewności zdarzeń i ryzyka, odwołując się do panujących prawidłowości, właściwości przedmiotów oraz nawiązując do doświadczenia życiowego (wyroki SN: z 28.02.2017, I CSK 148/16; z 17.03.2004, II CK 91/03). Często utożsamia się ją z czymś oczywistym (także z faktami notoryjnymi; →78) i obiektywnie poznawalnym.

Argument z natury rzeczy ma charakter uniwersalny, jest powoływany we wszystkich dziedzinach prawa. Wykorzystuje się go przy definiowaniu „tożsamości” czy „swoistości” instytucji prawa materialnego (zob. wyroki SN: z 10.01.2014,

I CSK 183/13; z 23.01.2013, I CSK 295/12; z 23.08.2017, V KK 127/17; uchwały SN: z 20.02.2013, III CZP 101/12; z 9.11.2017, III CZP 43/17) i procesowego (zob. wyroki SN: z 10.12.2009, III CSK 110/09; z 20.12.2013, II PK 91/13; z 19.03.2014, III KK 405/13; postanowienia SN: z 9.03.2016, II CZ 115/15, z 6.07.2016, II PZ 14/16.). Służy więc wyjaśnieniu poszczególnych instytucji prawnych, pełni funkcje porządkującą i klasyfikującą (wyrok SN z 17.05.2016, II UK 246/15), przez co tworzy podstawy odrębności poszczególnych dziedzin prawa. Innymi słowy: natura konkretnych instytucji decyduje o specyfice i autonomii poszczególnych dziedzin prawa. Odwołuje się ona do zespołu koniecznych i istotowych właściwości, posiadanych przez wszystkie obiekty podпадаjące pod dane pojęcie (zob. Gizbert-Studnicki Dyrda, Grabowski 2016: 41–62).

Oddając genezę, istotę i cel instytucji, argument z natury rzeczy odgrywa też istotną rolę gwarancyjną, określając stopień naruszenia prawa oraz wyznaczając jego granice (zob. wyroki SN: z 13.08.2014, V KK 216/14; z 9.08.2017, II KK 199/17; postanowienie SN z 20.07.2017, IV CZ 32/17). W przypadku praw i wolności chroniona prawnie jest właśnie ich istota, która nie może zostać naruszona (art. 31 ust. 3, art. 64 ust. 3 KRP). A zatem ingerencja jest możliwa, o ile nie niweczy danego prawa, zaprzeczając jego istocie (→64). Przykład odstępiania od tej zasady (będący równocześnie przykładem jej ważeniowego zastosowania) stanowi przywołana powyżej w jednym z orzeczeń TK instytucja wyłączenia polegającego na pozbawieniu albo ograniczeniu, w drodze decyzji, prawa własności, prawa użytkowania wieczystego lub innego prawa rzeczowego na nieruchomości. Uzasadniają ją, zgodnie z aksjologicznymi preferencjami prawodawcy, cele publiczne (por. art. 21 ust. 2 i art. 64 ust. 3 KRP; art. 112 ust. 2 ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami, t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 65).

„Natura rzeczy” jest także podstawą przewidzianych w systemie prawa odesłań wewnątrzsystemowych, nakazujących odpowiednie stosowanie przepisów (art. 43, art. 237 i art. 245 § 1 kc, art. 397 § 2 kpc, art. 53 ust. 3 KRP). Ową odpowiedniość definiuje się w odwołaniu do „natury” instytucji czy stosunku prawnego. Oznacza ona konieczność oceny możliwego zakresu zastosowania przepisów poprzez uwzględnienie specyfiki instytucji oraz konieczność ewentualnego dokonania modyfikacji i zabiegów adaptacyjnych, uzasadnionych podobieństwami i odmiennościami instytucji (zob. uchwała SN z 23.08.2006, III CZP 56/06). Jeżeli nie sprzeciwia się temu konstrukcja i natura prawna danej instytucji prawnej uregulowanej w stosunku do jednej kategorii podmiotów prawnych, odpowiednie zastosowanie tych przepisów do innej kategorii podmiotowej powinno być jak najbardziej zbliżone do tego, w jakim zakresie funkcjonuje ono w sytuacji uregulowanej w tych przepisach (uchwała SN z 9.11.2017, III CZP 43/17). Wskazuje to na istotną rolę omawianego

argumentu przy stosowaniu rozumowań *per analogiam* (→68), co stało się już przedmiotem refleksji teoretycznej w pracy Arthura Kaufmanna, notabene zatytułowanej *Analogie und Natur der Sache* (Kaufmann 1982).

Odwołanie do natury rzeczy jest również użyteczne dla zidentyfikowania tego, co niemożliwe w stosunkach prawnych (→39). Przykładem są stosunki zobowiązaniowe, dla których natura rzeczy („właściwość (natura) stosunku”) to jeden z określonych *explicite* w kodeksie cywilnym czynników ograniczających zasadę swobody umów (art. 353¹ kc). Wskazuje się jednak, że pojęcie to nie jest jednoznacznie wyjaśniane w piśmiennictwie, a w orzecznictwie pojawia się najczęściej w rozważaniach dotyczących oceny dokonywanej na podstawie innego kryterium ograniczającego kompetencję stron umowy do swobodnego kształtowania jej treści. Natura stosunku obligacyjnego uniemożliwia ukształtowanie stosunku prawnego w sposób nieodpowiadający podstawowym cechom charakterystycznym dla obowiązującego w polskim systemie prawnym modelu stosunku obligacyjnego lub też modelu określonego rodzaju zobowiązania. Natomiast wobec możliwości zawierania umów nienazwanych określone przez ustawodawcę cechy charakterystyczne dla poszczególnych typów stosunków obligacyjnych (sprzedaży, zlecenia itp.) mogą być, jak stwierdza Adam Olejniczak, pomocne przy badaniu zgodności z zasadami współżycia społecznego jako kryteria oceny dochowania reguł słuszności kontraktowej (Olejniczak 2014: 48). Ponadto ustalenie właściwości (natury) instytucji prawnej czy stosunku prawnego dokonuje się na podstawie analizy obowiązujących przepisów prawnych, co rodzi wątpliwości dotyczące zasadności wyróżnienia w kodeksie kolejnego, traktowanego jako pozaprawne, kryterium dookreślającego sens instytucji czy wskazującego na ograniczenia swobody umów (Olejniczak 2014: 48).

Argument z „natury rzeczy” jest istotny dla określenia przypadków obiektywnej niemożliwości świadczenia (art. 387 kc; →39), także wyznaczających granice swobody umów. Chodzi o przypadki niemożliwości obiektywnej (lub przedmiotowej), niedającego się urzeczywistnić stanu. Cechuje go obiektywna niewykonalność świadczenia przez kogokolwiek, uzasadniona ograniczeniami wynikającymi z praw natury oraz stanu wiedzy. „Świadczenie niemożliwe zgodnie z art. 387 § 1 kc to takie zachowanie zobowiązanego, które zgodnie z utrwalonym stanowiskiem orzecznictwa i doktryny nie może być zrealizowane według kryteriów obiektywnych przez żadną osobę” (wyrok SN z 18.05.2011, III CSK 217/10).

Podsumowując: w formule podstawowej omawiany topos jest argumentem związanym z interpretacją prawa, przede wszystkim z wykładnią funkcjonalną oraz rozumowaniami opartymi na analogii (Kaufmann 1982; →68). Ponadto w pewnych ujęciach filozoficznoprawnych nadaje mu się określone znaczenie w zakresie tworzenia prawa (Gizbert-Studnicki 1981: 139).

[7. KRYTYKA] Pod adresem koncepcji natury rzeczy podniesiono wiele zarzutów. Filozoficznoprawna krytyka wewnętrzna zarzuca jej wewnętrzną sprzeczność jako koncepcji łączącej pozytywistyczne kryteria obowiązywania z wewnętrzną „naturą” stosunków prawnych, a tym samym mającej jednocześnie deskryptywny i normatywny charakter. Prowadzić ma to do błędu naturalistycznego polegającego na wywodzeniu powinności z bytu. Z tego, jak jest, nie można jednak wywieść wniosków na temat tego, jak powinno być (zob. Gizbert-Studnicki 1981: 152).

Krytyka zewnętrzna koncepcji natury rzeczy opiera się zaś na zarzutach błędności, trywialności, niejasności, konserwatywności i pozorności tego argumentu (Gizbert-Studnicki 1981: 153–154). Zarzuca się zatem, że sama koncepcja natury rzeczy, jeśli rozumieć ją jako postulującą odwoływanie się do rzeczywistości społecznej przy tworzeniu oraz stosowaniu prawa, jest trywialna i niepotrzebna, bowiem konieczność uwzględniania tej rzeczywistości jest oczywista. Inny poważny zarzut stanowi, że z natury rzeczy nie można wyprowadzić żadnej konkretnej dyrektywy postępowania; *de facto* pojęciu temu brak jakiejkolwiek treści. Ponadto o małej użyteczności i wadze tej koncepcji świadczy trywialność przedstawianych przez filozofów prawa przykładów jej stosowania. Krytyka dotyczy również samej definicji „natury rzeczy”, a raczej jej braku. Wskazuje się, że wszystkie próby wyjaśnienia znaczenia tego pojęcia przypominają raczej metaforyczne i poetyckie frazy niż naukową definicję. Kolejnym problemem ma być nieścisłość założeń ontologicznych omawianej koncepcji, z jednej strony postulujących przewyżczenie podziału na byt i powinność, a z drugiej – opierających swoją siatkę pojęciową na neokantyzmie, dla którego rozróżnienie tych dwóch pojęć jest fundamentalne. Inny poważny zarzut przeciwko argumentowi z natury rzeczy dotyczy jego konserwatywnego charakteru. Jeżeli bowiem w zastanej rzeczywistości społecznej i prawnej ukształtowała się jakaś natura danej rzeczy, która miałaby wyznaczać kształt regulacji prawnych, to prowadziłoby to do konieczności utrzymywania niezmiennionej interpretacji tej regulacji, blokując możliwość uzyskania bardziej postępowych rezultatów wykładni.

Z prawnopoztywistycznego punktu widzenia figurę „natury rzeczy” – jako nawiązującą do standardów spoza ściśle pozytywistycznie rozumianego systemu prawa – krytykuje się jako niemogącą mieć zastosowania w wykładni prawa (Müller 1997: 104). Ze strony praktyki prawa podnosi się natomiast, że argument z natury rzeczy jest pozbawiony treści i stanowi tylko retoryczną sztuczkę maskującą brak rzeczywistego argumentu, a nawet narzędzie utrwalania symbolicznej i ideologicznej władzy (Neusüß 1970: 121; por. Anter 2004: 284). Również regulacja art. 353¹ kc wskazująca naturę stosunku prawnego jako kryterium ograniczające swobodę umów jest krytykowana jako nieniosąca za sobą żadnej treści bądź mająca treść

redukowalną do innych pojęć prawnych. Postuluje się nawet wykreślenie przesłanki natury rzeczy z tego przepisu kodeksu cywilnego (por. Osajda 2017: 54–55; Radwański, Trzaskowski 2019: 318).

[8. REKOMENDACJA/WSKAZÓWKI] Argument z natury rzeczy (natury/istoty instytucji prawnej) powinien być stosowany raczej w przypadkach, w których rzeczywiście dokonuje się odwołania do koniecznych czy istotnych cech danej instytucji prawnej. Pamiętać należy, że w większości koncepcji pozytywizmu prawniczego kształt instytucji prawnych determinują przede wszystkim przepisy ustawowe, a ich „immanentne” cechy czy „natura rzeczy” mogą pełnić jedynie funkcję subsydiarną w interpretacji prawa i nie mogą być samodzielną podstawą obowiązywania norm.

Można postawić pytanie, czy wzgląd na naturę/istotę rzeczy nie jest w pewnym sensie zawsze obecny przy interpretacji prawa, w ten sposób, że rezultaty wykładni nie mogą wykraczać poza pewne podstawowe czy fundamentalne cechy (istotę) instytucji prawnej. Interpretacja sprzeczna z naturą rzeczy byłaby w tym sensie niedopuszczalna. Argument z natury rzeczy może być stosowany w ramach wykładni funkcjonalnej, kiedy istnieje konieczność odwołania się do społecznej (moralnej, sprawiedliwościowej, słusznościowej) funkcji danej regulacji prawnej. Zdaniem Heino Garrna rozumienie natury rzeczy determinuje wszystkie aspekty prawniczej argumentacji (Garrn 1982: 62, 68–69).

[9. ARGUMENTY POWIĄZANE] *Impossibilium nulla obligatio* (→39); Zakaz naruszania istoty konstytucyjnych wolności i praw (→64); Argument z analogii (→68); Argument z faktów notoryjnych (→78).

[LITERATURA] A. Anter (2004), Die „Natur der Sache” und der Hüter der Verfassung, ZfP 51/3, 277–294; O. Ballweg (1960), Zu einer Lehre von der Natur der Sache, BSR 57, 37–112; H. Dernburg (1892), Pandekten, t. 1, wyd. 3, Berlin; W. Dreier (1963), rec. Zu einer Lehre von der Natur der Sache, Basler Studien zur Rechtswissenschaft, Heft 57 by Ottmar Ballweg, ZfgS 119/1, 180–181; H. Garrn (1982), Die „Natur der Sache” als Grundlage der juristischen Argumentation, ARSP 68/1, 60–71; T. Gizbert-Studnicki (1981), Koncepcje natury rzeczy w zachodnioniemieckiej filozofii prawa, Etyka 19, 133–155; T. Gizbert-Studnicki, A. Dyrda, A. Grabowski (2016), Metodologiczne dychotomie. Krytyka pozytywistycznych teorii prawa, Warszawa; J. Jacyszyn, S. Krześ, E. Marszałkowska-Krześ (2001), Kodeks spółek handlowych. Komentarz, orzecznictwo, Warszawa; A. Kaufmann (1982), Analogie und Natur der Sache, Heidelberg; P.W. Konarska (2016), Wpływ nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego na usprawnienie postępowania egzekucyjnego, SiL XXV/2, 113–126; W. Maihofer (1958), Die Natur der Sache, ARSP 44/2, 145–174; T. Mayer-Maly (1961), rec. Das rechtstheoretische Problem der „Natur der Sache”. (Recht und Staat, Heft 204) by Günter Stratenwerth; Zu einer Lehre von der Natur der Sache. (Basler Studien zur Rechtswissenschaft, Heft 57) by

Ottmar Ballweg, JZ 16/4, 133–134; *F. Müller* (1997), *Juristische Methodik*, Berlin; *W. Neusüß* (1970), *Gesunde Vernunft und Natur der Sache. Studien zur juristischen Argumentation im 18. Jahrhundert*, Berlin; *A. Olejniczak* (2014), Komentarz do art. 353¹, w: A. Kidyba (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 3: Zobowiązania – część ogólna, 42–50; *K. Osajda* (2017), komentarz do art. 353¹, w: K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Zobowiązania. Część ogólna*, 34–61; *M. Piechowiak* (1992), *W poszukiwaniu ontologicznych podstaw prawa*. Arthura Kaufmanna teoria sprawiedliwości, Warszawa–Poznań; *G. Radbruch* (1960), *Natur der Sache als juristische Denkform*, Darmstadt; *Z. Radwański, R. Trzaskowski* (2019), Treść czynności prawnej, w: A. Olejniczak, Z. Radwański (red.), *System prawa prywatnego*, t. 2: Prawo cywilne – część ogólna, wyd. 3, Warszawa, 306–366; *M. Rehbinder* (1995), *Einführung in die Rechtswissenschaft. Grundfragen, Grundlagen und Grundgedanken des Rechts*, Berlin–New York; *A. Reinach* (1913), *Die apriorischen Grundlagen des bürgerlichen Rechtes*, Monachium; *G. Sprenger* (1976), *Naturrecht und Natur der Sache*, Berlin; *M. Szydło* (2016), objaśnienie do art. 31 ust. 3, w: KRPKomSaf1, 770–818; *T. Wiśniewski* (2018), komentarz do art. 353¹, w: J. Gudowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 3: Zobowiązania. Część ogólna, wyd. 2, Warszawa, 38–46.

[JH, ZK]

Książka jest unikatem na skalę światową. Autorzy przedstawiają dokładny opis i analizę toposów (argumentów) stosowanych w dogmatyce prawa i orzecznictwie, wzbogacając je o historię tych toposów i interesujące przykłady ich zastosowania. Dodatkową zaletę stanowi wskazanie bogatej literatury krajowej i zagranicznej. Publikacja będzie nieocenioną pomocą nie tylko dla orzecznictwa i dogmatyki prawa, lecz także dla studentów tej dziedziny – również z tego względu, że napisano ją precyzyjnym językiem, z dbałością o jasność i zrozumiałość, nawet dla tych czytelników, którzy nie mają przygotowania teoretycznoprawnego.

Prof. Tomasz Gizbert-Studnicki

<https://akademicka.pl>

